

люди працюють у сприятливих умовах, що тут висока культура виробництва, що підприємство є надійним, отже, цьому підприємству можна довіряти. Це важливий моменту роботи, в іміджі підприємства.

Список використаних джерел

1. Березуцький В. В. Управління охороною праці. Харків : ФОП Панов А. М., 2021. 412 с.
2. Вахонєва Т. М. Основи охорони праці в Україні. Київ: ВД «Дакор», 2019, 508 с.
3. Гогіташвілі Г. Г. Система управління охороною праці. Л. Афіша, 2002. 320 с.

ВІКТИМБЛЕЙМІНГ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: АНАЛІЗ КЕЙСІВ І МЕТОДИКА ПОДОЛАННЯ

Лобода Дмитро Олександрович

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Анотація. У статті досліджуються причини, природа, механізми і способи подолання ситуацій в учнівському середовищі, де проявляється явище віктимблеймінгу, наводяться основні кейси і пропонується загальна методика їх подолання. Наводиться визначення терміну, суть якого – у перенесенні вини за проступок, правопорушення, злочин чи певну ситуацію на її жертву. Окреслено основні причини, через які відбувається подібне перенесення: від давньогрецького розуміння «справедливості» і християнського культу жертовності, до сучасної культури суспільного докору, поширюваного у ЗМІ. Констатовано, що жертва віктимблеймінгу в школі нерідко обвинувачується у свідомому наближенні до джерела небезпеки, інакшості, а також нездатності чинити опір агресору. Визначено, що робота з упередження віктимблеймінгу в школі повинна включати комплекс заходів, таких як відхід від тоталітарної (авторитарної) педагогіки, налаштування відповідного морально-психологічного стану в учнівському і педагогічному колективі, уникнення об'єктивації жертви тощо.

Ключові слова: булінг, віктимблеймінг, вина, девіант, жертва, психологічна безпека, Нова українська школа, об'єктивація.

На сучасному етапі розвитку людського суспільства важливим складником секьюритизації учнівського середовища є подолання широкого спектру соціально-психологічних ризиків. Європейські стандарти культури безпеки закладів середньої освіти, зокрема Декларація про безпеку шкіл [2] передбачає поруч з фізичним захистом учасників освітнього процесу попередження, подолання і профілактику психологічного насилля. Україна не стоїть осторонь цих процесів, тому Кабінет Міністрів у власному Розпорядженні від 4 серпня 2021 р. №898-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл» у контексті подолання негативних наслідків збройної агресії одним із напрямів роботи системи закладів загальної середньої освіти визначив забезпечення психологічного супроводу освітнього процесу та впровадження програм психоемоційної підтримки для учасників освітнього процесу [1].

Останні півстоліття на Заході, а в Україні та пострадянських країнах – останні декілька років набувають поширення наукові дискурси стосовно окремих аспектів соціально-психологічної безпеки та психоемоційного здоров'я дітей у процесі їх інтеграції у соціум, зокрема – шкільне середовище (Н. Бахшалієва, В. Бернер, А. Бочавер, А. Ведернікова, Г. Гіні, Н. Горлова, Є. Ільїн, В. Ковальов, І. Кон, О. Кулікова, В. Курачинська, О. Леонтєв, Н. Липовська, Д. Норт, О. Орос, І. Отт, К. Сахарова, К. Хломов, О. Чередніченко, А. Шік та ін.). Так, найбільшої популярності набули розвідки стосовно такого явища, як булінг. Водночас, маловідомим та недослідженим явищем в контексті учнівського булінгу є

віктімблеймінг.

Віктімблеймінг – англomовний термін, що використовується для означення відповідного словосполучення «обвинувачення жертви», – це явище, що характеризується повним або частковим перенесенням відповідальності з особи або обставин, які вчинили злочин або проступок, на особу, яка опинилася жертвою цього. Використання цього терміну розпочалося з кримінології, а його автором вважають американця Вільяма Райана [3]. Річ у тім, що у 70-і роки минулого століття у США утиски і злочини проти темношкірого населення досить часто обґрунтовувалися з позицій расизму і сегрегації: обвинувачення неминуче ставало на захист злочинця, обґрунтовуючи відповідальність за скоєне поведінкою, образом життя та зовнішніми ознаками жертви. Сьогодні існує навіть окрема спеціальна наука – віктимологія, що досліджує явища і процеси, пов'язані з формуванням конструктору «жертва» у різних ситуаціях життєдіяльності суспільства.

Схожі процеси є поширеними і в освіті: «слабший» учень стає винуватцем наруги над собою; педагоги нерідко урівнюють відповідальність за насилля між всіма сторонами конфлікту, не беручи на себе відповідальність «третього судді»; педагоги стають винуватцями неетичного ставлення до них з боку підлітків-учнів і навпаки. Насправді, кейсів віктімблеймінгу в сучасних умовах можна назвати безліч, що ми вважаємо непотрібним з огляду на те, що пересічний читач або дослідник може самостійно їх наводити з власного життєвого досвіду, не вдаючись до пошуку випадків у засобах масової інформації чи соціології. Водночас, інтерес для дослідника представляють причини, природа, механізми і способи подолання ситуацій, де проявляється явище віктімблеймінгу. Цій меті ми присвяtimo нашу статтю.

Перш за все, варто простежити природу і причини виникнення явища, яке, на думку багатьох дослідників, можна простежити навіть у Біблії: починаючи від окремих епізодів Вічного Завіту до образу Христа, розіп'ятого на Голгофі – звинуваченого і закатованого [4, с. 48, 49]. На рівні з християнським уявленням світобудови, давньогрецька філософія дала світові поняття «справедливості». Платон і Аристотель [5, с. 17, 18], як основні теоретики цього поняття, влучно характеризували її як основну чесноту досконалої людини, яка походить із природнього устремління Всесвіту до рівноваги та гармонії. Ідеологія справедливості – в основі багатьох політичних вчень, навіть таких, як фашизм і комунізм, тому справедливе суспільство є утопією, що несе загрозу життю і здоров'ю окремих «класів», етнічних груп чи особистостей. На побутовому рівні і рівні учнівського колективу жага справедливості неминуче приводить до образи фізично слабшого з боку однолітків, а слабшого інтелектуально – з боку педагогів. Це один з мотивів віктімблеймерів – природня «вищість» і «кращість» у чомусь від іншого – підстава для «справедливого» завоювання власного «місця під сонцем». На захист від них ми почуємо подібні слова: «я взяв те, що належить мені по праву», «він / вона не гідний / гідна цього», «якщо я не прав – доведи це» [6].

Важливим середовищем виховання учня є сім'я і батьки. Неправильні системи взаємовідносин у родині можуть призвести у дитини відчуття гіпержертви, особливо якщо на неї буде покладатися відповідальність за те, що відбулося за волею випадку чи обставин. Учень у подібних ситуаціях суб'єкт-суб'єктних відносин з однолітками може грати дві ролі: віктімблеймера, розуміючи себе виключно у ролі жертви навіть тоді, коли чинить насилля по відношенню до іншого, або жертви віктімблеймінгу, добровільно погоджуючись з неминучістю власної винуватості [8, с. 179, 180].

Також останніми роками віктімблеймінг набуває рис окремої культури через вплив ЗМІ, які через різноманітні ток-шоу переконують у винуватості жертви у злочині, скоєному проти неї. Так, учень чи учениця, які не відповідають колективно нав'язаним уявленням зовнішнього виду, поведінки чи уподобань можуть стати жертвами віктімблеймінгу через цю невідповідність. Негативну роль у діджиталізованому середовищі учнів відіграють мейнстріми Інстаграму та Тік-току, адже підлітки природньо прагнуть до самовираження та ствердження власної унікальності, а нерідко і через заперечення трендів. Зіткнення різних

поглядів на власну унікальність і боротьба за це право – обставини, що призводять до конфліктів, у яких звинувачують саме ту жертву, що найвиразніше заявила про свою «інакшість» і зазнала тиску чи насилля [7, с. 23, 24].

Учені виділяють і різні типи віктімблеймінгу, що по-своєму проявляється в умовах учнівського середовища. По-перше, учнів звинувачують у тому, що вони наблизилися до потенційного девіанта. Дитина-жертва стає винуватицею нерідко лише через те, що опинилася поруч з агресором, вина за минулі провини якого «вже є і так доведеною», його відповідальність за насилля більше не сумується, а отже і покарання отримує лише жертва насилля. По-друге, жертву насилля звинувачують в інакшості, зухвалості, уразливості чи у ролі «вічної жертви». Подібні ситуації є особливо небезпечними для психологічного здоров'я жертви, адже насправді рисами її поведінки, як правило, є посилена емпатія, відвертість, доброзичливість, наївність, ввічливість – а це, у свою чергою, обґрунтовують як вияв «програми жертви». Якщо у процесі виховання такого учня не будуть подолані негативні прояви віктімблеймінгу, може відбутися втрата позитивних рис характеру та їх заміна рисами агресора для захисту власного життя і здоров'я навіть у тих обставинах, де подібні ситуації вже є знівельованими. По-третє, це звинувачення у відсутності опору агресії з боку жертви. Критика жертви призводить до її об'єктивізації, виникнення комплексу меншовартості, маніакально-депресивних станів тощо. Варто відзначити, що найчастіше до цього вдаються батьки хлопців, нав'язуючи їм власні моделі маскулітності, що лише поглиблює кризу сформованості особистості [8, с. 180, 181].

Як можна помітити, віктімблеймінг має незначні прояви незалежного явища, і дуже рідко супроводжує різні види булінгу. Віктімблеймінг на фоні посилення відповідальності за булінг може слугувати гарним засобом маскування останнього. Педагогічні працівники та батьки, уникаючи юридичних і процесуальних наслідків фіксування випадків булінгу, наводять аргументи для жертви: «цькування вчить тебе захищатися», «тебе цькують, бо ти хочеш відрізнятись від інших нормальних дітей», «без цькування не буває дорослішання», «деяких дітей в який клас не відправ – вони завжди будуть зазнавати утисків», що насправді не вирішують проблему, а лише нормалізують і легітимізують цькування, роблячи, тим самим, «жертвопринесення» з цієї дитини – що, власне, і є віктімблеймінгом. Саме тому вважаємо наступним етапом профілактики і протидії булінгу широку інформаційну кампанію для педагогічних колективів і батьків щодо психологічних механізмів і можливих наслідків віктімблеймінгу в учнівському середовищі [9, с. 394].

Принагідно відзначимо, що віктімблеймінг за масштабом поділяють на індивідуальний, груповий і колективний рівні. З огляду на окреслену нами природу віктімблеймінгу, варто наголосити, що благодатним ґрунтом для його виникнення є тоталітарні й авторитарні педагогічні взаємовідносини, адже для них притаманні чіткі моделі й рамки особистостей, вихід за які жертвами тлумачиться як проступок і карається колективними докорами. Демократизм Нової української школи та ліберальна педагогіка дають змогу уникнути суспільних докорів віктімблеймінгу під час пошуку винуватців у конфліктах під час колективних бесід з вихованцями, вчителям – відійти від однобічного («всебічного і гармонійного») тлумачення кінцевої мети виховання, а усе це разом – подолати колективний та індивідуальний віктімблеймінг. Таким чином, педагогу залишиться лише працювати з віктімблеймінгом, який може походити від дитини-агресора чи окремого угруповання однолітків, але це вже дає підстави чітко обґрунтовувати їхню провину, обирати заходи впливу і покарання для винуватців. Кінцева мета – подолання психологічних наслідків віктімблеймінгу (пригнічення, хибне відчуття провини, звикання до ролі винуватого, приниження, об'єктивізація, залежність від іншого / інших тощо) – будуть здебільшого подолані. Водночас, це потребує високого рівня самосвідомості вчителя та інших учнів [10, с. 164].

Таким чином, віктімблеймінг – особливий прояв соціальних конфліктів, що уособлює перенесення вини з суб'єкту проступку на його об'єкт – реальну жертву і супроводжується психологічними викликами, деформаціями особистості та соціальних ролей. Термін, що у

середині минулого століття застосовувався для означення окремих явищ у кримінології, сьогодні може бути застосований як до аналізу геополітичних ситуацій (наприклад, спроба РФ перекласти провину за власну агресію проти України на неї ж саму), так і до педагогічних умов. В учнівському середовищі віктимблеймінг є невід'ємним супутником булінгу при нав'язуванні і нав'язуванні учневі певних моделей поведінки, є поширеним явищем і надходить від однолітків, педагогів, батьків і учнівського колективу. Існують різні кейси цього явища у школі, спільне в яких – перенесення вини на жертву-учня через його інакшість, невміння захистити себе, наближення до інших учнів-девіантів та ін. Методика подолання цього явища полягає в уникненні об'єктивації жертви; відмові від камуфлювання ситуацій з булінгом та ретельному розслідуванні подібних випадків без перенесення відповідальності на жертву; чітко випрацьованій системі санкцій для агресорів, що не давали б змогу залишатися непокараним, а отже і переносити вину на жертву; чітко випрацьована концепція роботи над морально-психологічним станом учнівського середовища, в якому були б неможливі безпідставні колективні докори жертвам; превенція загалом конфліктних ситуацій на ґрунті «боротьби за справедливість» як такі, що є суто суб'єктивним розумінням життєвої ситуації.

Список використаних джерел

1. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл: Розпорядження КМУ від 4 серпня 2021 р. №898-р. *Урядовий кур'єр*. 2021. 10 серпня.
2. Декларація про безпеку шкіл: веб-сайт. URL: <https://ssd.protectingeducation.org/> (дата звернення: 08.05.2022).
3. Ryan W. *Blaming the victim*. New York: Pantheon Books, 1971. 29 p.
4. Корецкая А., Иваненко Е., Савенкова Е. Виктимблейминг и теодицея: теологические корни веры в справедливость страданий жертвы. *Вестник Самарской гуманитарной академии*. 2019. №2 (26). С. 19–58.
5. Аристотель. *Політика* / пер. О. Кислюка. К.: Основи, 2000. 239 с.
6. Віктимблеймінг як норма життя. *Психологія відносин*. URL: <https://psichiatria.org/viktimbleyming-yak-norma-zhittya-samadu/#i> (дата звернення: 08.05.2022).
7. Бахшалиева Н., Моралес-Герентьева Л., Сергеева А. Виктимблейминг в СМІ. *Вестник науки*. 2020. №5 (26). С. 22–29.
8. Курачинская В. П., Куликова О. А.. Виктимблейминг среди студенческой молодежи. *Вестник университета*. 2021. №10. С. 178–186.
9. Бочавер А. Последствия школьной травли для ее участников. *Психология. Журнал ВШЭ*. 2021. №2. С. 393–409.
10. Ведернікова А. О. Кримінологічна характеристика видів булінгу в закладах освіти. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 159–166.

ВОЛОНТЕРСЬКА ДОПОМОГА ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

*Лук'яненко Олександр Вікторович, Дмитренко Віталій Анатолійович
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*

Анотація. У статті проаналізовано діяльність волонтерів із надання допомоги цивільному населенню в умовах російсько-української війни. З'ясовано категорії цивільного населення, котрі потребують підтримки внаслідок російського вторгнення. Досліджено головні напрями волонтерської помочі цивільним громадянам. Сформульовано пропозиції, щодо покращення роботи волонтерських організацій у сфері захисту цивільних мешканців в